

Rózsa György

„Pro Bibliotheca” – MTA Könyvtára

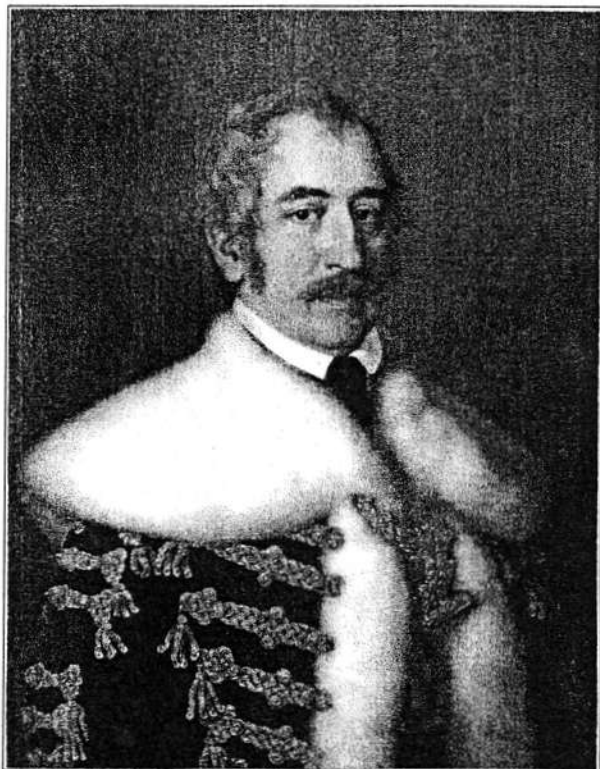
Hagyomány, korszerűség, integráció. 175 éves a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára

175 év telt el azóta, hogy gróf Teleki József (1790–1855) a Magyar Tudományos Akadémiának ajándékozta könyvtárát. Erről a reformkori „topfejleményről” cikkünk szerzője sajátos módon emlékezik meg: a könyvtár gazdag múltjából azokat a mozzanatokat emeli ki, amelyek a TMT olvasóközönségének érdeklődését leginkább felkelthetik. Főként a kezdetektől fogva végzett-fejlesztett nemzetközi cseretevékenység az, amelyből az elsősorban társadalomtudományi könyvtár állományának számottevő egzakt tudományi összetevői, interdiszciplináris, tehát „lapunkhoz illő” vonatkozásai, továbbá mindazon funkciói erednek, amelyek meghaladják a „szokásos könyvtári” feladatokat, s mint ilyenek, a hazai tudományosság hírének bővítésében és elmélyítésében vesznek részt.

A címben szereplő három fogalom összefügg egymással. Történeti okokból ritka az olyan magyar kulturális intézmény, amely folyamatos működéssel 175 esztendő óta élte volna át. Erre a korbéli hagyományra épül rá fokozatosan, pontosabban szólva: épült be a korszerűség, amit napjainkban a számítógépesítés és az informatika szimbolizál, de a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára (MTAK) már ezt megelőzően is mutatott korszerűsödési jeleket. Az integráció e helyütt nem az EU-ra utal, hanem állományára, szolgáltatásaira, sokirányú, de egyeredőjű tevékenységére. Az intézménynek természetesen voltak csúcsidezőkai és lapályosabb évei. Ezek elemzése akár egy kötetet is megtölthetne, ám erre nem itt kerül sor, mint ahogy valamiféle dicsőítő óda elszavalására sem.

E hasábkon néhány ténnyel, adattal mutatom be, vagy inkább csak érzékeltetem a hosszú menetelést, és egynémely észrevétellel egészítem ki a címben foglalt hármasság minéműségét. Ide tartoznak pl. a TMT profiljához közelebbi jelenségek is, úm. az alapjaiban humántudományi könyvtár természettudományi, tudománytörténeti és interdiszciplináris vonatkozásai.

Mindenekelőtt azonban az alapításról és az MTAK-nak az országos könyvtári rendszerben való elhelyezkedéséről. Az alapítás az erdélyi Teleki-nemzetséghez kötődik: Teleki József gróf (lásd 1. ábra), az MTA első elnöke, 1826-ban 30 ezer kötetnyi értékes tudományos gyűjteményének felajánlásával hozta létre a tudós társaság könyvtárát, a



1. ábra Gróf Teleki József, a Könyvtár alapítója

reformkor e jeles létesítményét. Az ő adományozó gesztusát sokan követték, és nagyon gyorsan, már 1831-ben megindult az MTAK állományát, beszerzési politikáját ma is jelentősen befolyásoló, története folyamán pedig nemegyszer meghatározó fontosságú nemzetközi kiadványcsere.

A magyar tudós társaság első kiadványát, a névkönyvet (a későbbi almanachot) másokkal együtt gróf Széchenyi István alelnök („másod előlülő”) is személyesen adta át a partnerré váló külföldi akadémiáknak. A kiadványcserét ajánló leveleket Döbrentei Gábor főtítkár („titoknok”) írta – bízva a külföldi tudós társaságok „atyafiságos jóindulatában”. Ez a francia, az orosz és az angol akadémiának (ez utóbbi a Royal Society), illetve a magyar-amerikai tudományos kapcsolatokban szerepet játszó philadelphiai filozófiai társaság elnökének szólt. Ilyetén módon az MTA kezdeteitől fogva a könyvtári tevékenységen túlmutató magyar-nemzetközi tudományos kapcsolatok kiépítésében és ápolásában máig tartó feladatokat lát el.

Az imént elmondottakból – tudományos integrációs tendenciaként – az is következett, hogy a nem kifejezetten humántudományi érdekeltségű partnerek számos természettudományi kiadvánnyal, későbbi terminológiával: interdiszciplináris művel látták el az MTA-t. (Abhandlungen, Proceedings, Comptes rendus és hasonló más gyűjteményes kötetekről van szó.) Ekként alakult ki – különösen a 19. századra vonatkozóan – az MTA jelentős, ma már tudománytörténetinek minősíthető természet-tudományi könyv- és folyóirat-állománya.

A Könyvtár egyébként leginkább adományokkal gyarapodott, a reformkor legjobb szokásainak megfelelően. A tudósok és az irodalom jelesei egyaránt kimutatták iránta törődésüket, szerető gondoskodásukat. Toldy Ferenc, a „magyar irodalomtörténet atyja”, az Akadémia főtítkára maga katalogizálta a Könyvtár állományát. Nyilvános megnyitására, 1844. december 23-ára írta meg Vörösmarty Mihály „Gondolatok a könyvtárban” c. költeményét, melynek kézírata a Kézirattárban található. Toldy 1848-ban adta ki Utasítását (a Könyvtár rendtartását), amely mind a mai napig érvényes elveket sorakoztat fel. Az MTA Könyvtári Bizottságának első elnöke is ő lett a 60-as években (ez volt a második legrégebbi bizottsága az Akadémiának, amely néhány éve vagy nem, vagy esetlegesen működik). Arany János ugyancsak a bizottság tagja volt.

A Könyvtár épületében mind a mai napig érvényes szabályozást, tulajdonképpen az addigi gyakorlat kodifikálását báró Eötvös József kultuszminiszter és akadémiai elnök vitte végbe, amikor történeti okokból az ország nemzeti könyvtári funkcióit kellett meghatározni. Ezek megoszlottak a „múzeumi” (OSZK), az akadémiai és az egyetemi könyvtár között. Olyaténképpen, hogy az OSZK feladata

maradt a hungaricagyűjtés, az MTA-ké a nemzetközi szakirodalom, az egyetemi könyvtár pedig a felsőoktatáshoz szükséges irodalom lehető teljességgel való gyűjtése. Mindezt nagyon szépen fejti ki Szász Károly „Könyvtáraink s az egy országos könyvtár” c. művecskéjében (Pest, 1871. 37 p.), amelyet Eötvösnek írt jelentéseiből állított össze. Célszerű volna, ha újonnan kiadnák, és kötelező vagy ajánlott irodalomnak minősítenék a könyvtáros felsőoktatásban, ahol kevesebbet foglalkoznak velük, mint az alexandriai könyvtárral.

Az eötvösi koncepció – mondhatni – osztott nemzeti könyvtári funkciórendszer szentesített. Ez azonban a kiegyezés után nagy intenzitással fejlődő kapitalizmust nem akadályozta meg abban, hogy országos szakkönyvtárakat létesítsen, amelyek mintegy körbevették és kiegészítették a nemzeti könyvtári funkciókat ellátó „hármast”. E szakkönyvtárak nélkül a magyar gazdasági fejlődés jóval „döcögösebb”, lassúbb lett volna, ui. bennük érlelődött ki az a szellemi gazdaság, amely azután a materiális gazdaságban hasznosult. A mondotaknak megfelelően e szakkönyvtárak ellátása is sok esetben különb volt a nemzeti könyvtári funkciókat ellátókéénál. Különösen vonatkozik ez az MTA-ra, mivel fenntartója, az Akadémia sem igazán dúskált az anyagiakban.

Az MTA – korábban szó esett róla – főleg két forrásból táplálkozott: az adományokból és a nemzetközi kiadványcseréből. Ez az állapot az MTA átszervezéséig konzerválódott, minthogy az MTA büdzséje hiányos maradt, és kihasználtsága sem lett sokkal különb. Igénybevétele nemigen állt összhangban az adományok és a csere útján beszerzett tudományos értékek, irodalmi kútfők felkínálta lehetőségekkel. A szóban forgó értékek és kútfők között külön is megemlítendő Arany János iratai, amelyek részint főtítkári dokumentumok, részint pedig a költő pályázati bírálati (vö. Madách Imre „Az ember tragédiája” c. művének bírálatával). Más magyar klasszikusok iratai is nagy számban áramlottak be a Könyvtárba.

A Kézirattárban és a Régi Könyvek Gyűjteményében 1200 ősnymtatvány található. Ez az ország második legnagyobb inkunábulumgyűjteménye (a legnagyobb az OSZK-é). Ugyanitt található a különösen gazdag kötéstáblájú könyvek, valamint a tudós- és irodalmi hagyatékok. Közülük említsük meg Széchenyi István hagyatékát, a Bolyai-gyűjteményt (az Appendixszel és a marosvásárhelyi Teleki Téka Bolyai-gyűjteményének mikrofilmjeivel együtt, mely utóbbiak megszerzésének

ugyancsak megvan a története), Toldy iratait, Vörösmarty kézíratait, a Kazinczy-iratokat, Ady mindszenti levelestárát. Az újabb időkből itt helyezkedik el a Kosztolányi-, Pilinszky-, Szabó Lőrinc-, Sőtér István-, Király István-, Lengyel József-, valamint a jelenkori művelődéstörténeti kutatások szempontjából rendkívüli értékű Aczél-hagyaték.

Nagyon jeles emlék a sok közül Arisztotelész „Liber physicorum”-ja (15. század), és Verböczi „Decretum”-a (1571). A Könyvtár tulajdona a három legfontosabb Goethe-gyűjtemény egyike is, nevezetesen az Elischer-féle, továbbá nem kevés „dii minores”-ektől származó irat.

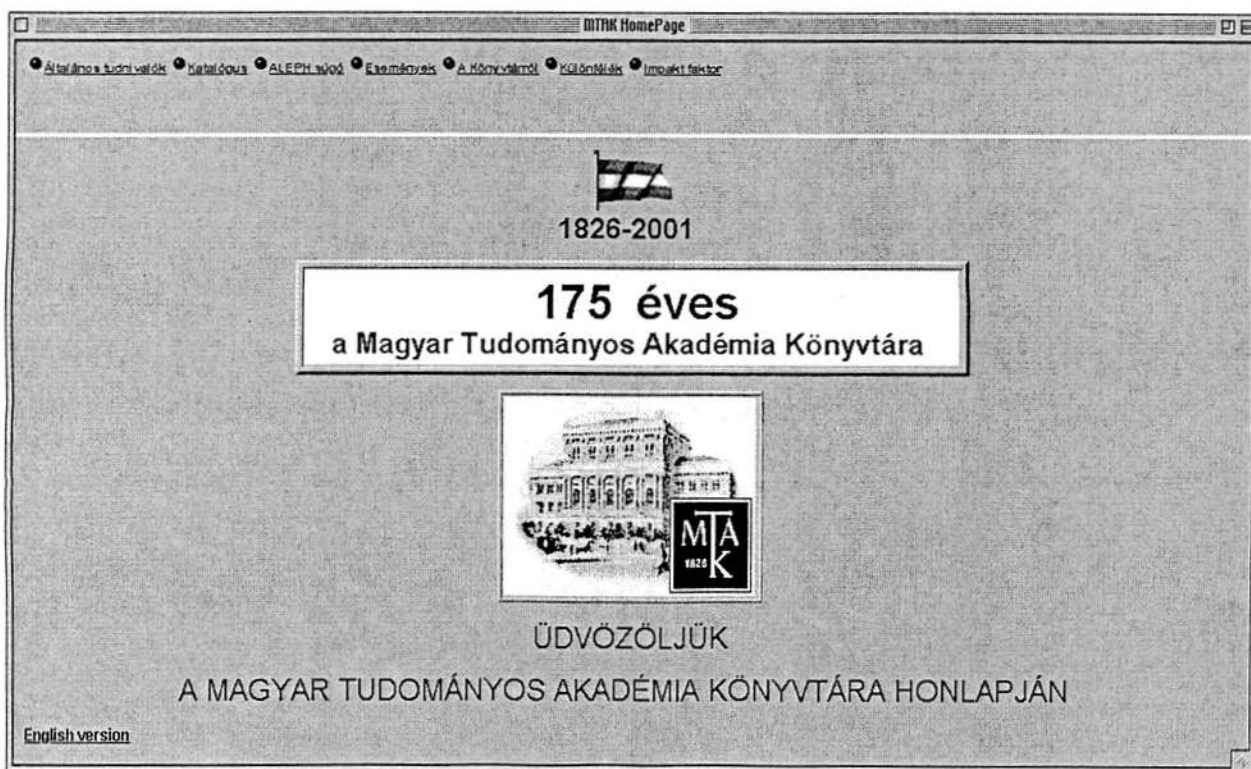
A Mikrofilmtár állománya 30 ezer műre tehető. Köztük van a *Bibliothèque Nationale* összeállításában készült legteljesebb forrás- és ikonográfia-gyűjtemény a francia forradalomról.

A különgyűjtemények közül világhírű a *Keleti Gyűjtemény*: a külföldi tudósok által intenzíven használtak mongolisztikai, tibeti, hebraisztikai (így pl. Maimonides „Misna Tora”-ja a 13. sz. végéről) és turkológiai kézíratai, kódexei, könyvei. Itt található a Goldziher-levelezés, a Stein Aurél-gyűjtemény és a Körösi Csoma-relikvia. E gyűjtemény a hazai orientalisztika alapkönyvtára.

Az MTAK állománya meghaladja a 2 millió egységet. A folyóirattár majdnem 15 ezer címet tartalmaz. Ebből mintegy 4 ezer a kurrens cím. A nemzetközi csere alighanem most is a legkiterjedtebb az országban: 1999-ben 72 ország intézményeivel állt fenn cserekapcsolat, amely az MTAK legfontosabb beszerzési forrása napjainkban is. A Könyvtár gyűjteményeinek legértékesebb összetevőiről jelent meg az évfordulóra az *Örökségünk, élő múltunk. Gyűjtemények a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában* (Bp. 2001. 389 p.) c. munka.

Az MTAK használóinak száma mintegy 12 ezer, s ezért az állományon túlmenően és vele egyértékűen a szolgáltatásokról is szólni kell. Az utóbbi 50 évben az MTAK nem keveset tett a hagyományos helyben olvasás, a kutatói és nemzetközi kölcsönzés fejlesztése érdekében. Mindezt több síkon is elősegítette.

Az „akadémiai zöld füzeteknek” titulált *Tudomány-szervezési Tájékoztató* mintegy 30 évfolyamot élt meg: Erdei Ferenc főtktár kezdeményezésére és Szalai Sándor szociológus akadémikus főmunkatársi közreműködésével a hatvanas évek elején indult ez a 400 példányban kiadott folyóirat, amely



Az MTAK „system librarian”-je: Bánhegyi Zsolt; „webmaster”-e: Szilágyi Lóránd

2. ábra Az MTAK honlapja

világviszonylatban is újdonságnak számított. Létrejötté része a sajtótörténetnek.

A Könyvtár tudományos és publikációs tevékenységét a *Publicationes* sorozat fémjelzi. Keretében többnyire az MTAK munkatársai dolgozzák fel az érdekesebb állományrészek valamelyikét, illetve elemzik a régebbi-közelebbi akadémiai eseményeket. Olykor külső szerzők művei is helyet kapnak a sorozatban. Így pl. a közelmúltban *Kónya Sándor* történész itt tette közzé két akadémiatörténeti kötetét. Az 1953-ban indult sorozat legutóbbi – 37 (112). számú – kötete az imént említett jubileumi kiadvány volt. A kéziratári katalógussorozat tagjaként jelentek meg a hagyatékkatalógusok, a kandidátusi és doktori disszertációk bibliográfiái. Ez utóbbiak gépesítettek, az MTA Doktori Tanácsához (a TMB utóda) benyújtott MTA-doktori disszertációk gépi nyilvántartása folytatódik. A Keleti Gyűjtemény Oriental Reprints 2 (A–B) sorozatban is közreadta a keretében található jeles darabokat. *Kara György* feldolgozásában a mongol és mandzsu kéziratok katalógusa viszont az Akadémiai Kiadó Bibliotheca Orientalis Hungarica c. sorozatban jelent meg.

A mikrofilmtár Magyarországon az elsők között jelentetett meg mikrokártya-kiadványokat. Az anyaintézmény szolgálatát reprezentálja az ún. akadémikus bibliográfia, amely az MTA tagjainak munkásságát regisztrálja. Több MTAK-vállalkozás indult kooperációban (pl. az MTA Művészettörténeti Intézetével). A Helikonnal és a Nyelvtudományi Társasággal közösen faksimilekiadványok is napvilágot láttak.

Végül hadd emlékezzem meg vázlatosan az MTAK természettudományi érdeklődéséről, és a számítógépesítésben történt előrehaladásáról. A természettudományokkal és a matematikával kapcsolatos hagyományok a Teleki-könyvtárig vezethetők vissza. Ugyanis az alapító pesti és marosvásárhelyi gyűjteményében fizikai, matematikai és botanikai művek is találhatók, ami arról tanúskodik, hogy a kor természettudományi irodalmában sem volt járatlan. A könyvtár bányaművelési és fémfeldolgozási állományegységei Teleki gyakorlatias beállítottságáról vallanak az általános ismeretterjesztő művekkel együtt, mint pl. *Voltaire* ilyen jellegű írásai. Természettudományi eredményeket gyakorlatilag alkalmazó munkákat tartalmaz *Batthyány Tódor* iparművészeti gyűjteménye, melyet *Endrei Walter* dolgozott fel.

1. táblázat

Találatok országonként (2001. február)

Országok	Találatok
Hungary	13 440
Unknown	4 772
Networks	3 356
Commercial	1 005
Germany	286
Israel	236
Slovakia	199
Austria	124
France	103
Educational	89
Italy	76
Romania	70
Canada	65
Switzerland	59
Greece	60
Estonia	55
Bulgaria	51
Belgium	37
Netherlands	35
Sweden	32
Japan	32
Czech Republic	31
United Kingdom	20
Yugoslavia	21
Finland	18
Poland	11
Russia	11
US Dept of Defense	11
Mexico	1
Brazil	1

A Könyvtárban jeles természettudósok is működtek, és a nemzetközi kiadványcsere, mint már szó volt róla, ugyancsak erősítette a természettudományi-matematikai tárgyú állomány részesedését a teljes állományon belül. Több természettudományi érdeklődésű tudománytörténész akadémikus (pl. *Heller Ágost*, *Szily Kálmán*) tájékozódása sem maradt hatástalanul az MTAK természettudományi állományának alakulására. A két világháború közötti időben a szovjet partnerekkel folytatott kiadványcsere leginkább a természettudományi irodalomra összpontosult. (Ez a vázlat *Vekerdi László* „A természettudományok és a matematika az Akadémiai Könyvtárban” c., a *Magyar Tudomány* 1976. évi 9. számában megjelent tanulmánya alapján készült.)

Az MTAK számítógépesítése a Számítástechnikai és Automatizálási Intézettel (SZTAI) és az OSZK-val közösen elég hamar elkezdődött. A három

intézetbe IBM gépek kerültek, de azzal a (később kiderült) „hátlútóval”, hogy a két könyvtár DOBIS-LIBIS rendszert installált. Ez a rendszer nem vált be, és előbb az MTAK, majd évekkel később az OSZK kénytelen volt megszabadulni tőle. A rossz döntés magyarázataként annyit: akkor még nem voltak tapasztalataink, és a géppel együtt megkaptuk a szoftvert is.

Az MTAK a Műegyetemi Könyvtárban már sikeresen üzemeltetett integrált ALEPH rendszert vásárolta meg a korábban alkalmatlannak bizonyult DOBIS-LIBIS helyett. Azóta megindult a gépi katalógizálás (retrospektíven is), és ennek moduljai közül működik az állománygyarapítás, a folyóirat-állomány géprevitele befejeződött. A kölcsönzés részben hagyományos. Amiben az MTAK újat hozott, az a philadelphiai Institute for Scientific Information Science Citation Index megszerzése, amely többféle szolgáltatásra nyújt lehetőséget (ASCA, témafigyelés, idézetfigyelés, impact factor megállapítása, amelyben az MTAK a hiteles hely). A Könyvtár szerezte be elsőként a CD-ROM-ot, többféle adatbázist rendelt meg, létrehozta az Info-Centrumot, bekapcsolódott az internetbe. A honlapot lásd a 2. ábrán. Arról, hogy honnan és hány-

szor keresték meg, lásd a Könyvtár által vezetett statisztikát az 1. táblázatban.

Úgy vélem, hogy e közlemény címében szereplő három fogalom nagyjából-egészéből a kívánatos módon mozdította elő a Könyvtár fejlődését, s ezt a kifejtés során sikerült is dokumentálni. Talán a harmadikhoz még valamit: az integráció az MTAK egyik legjellemzőbb vonása. Mondhatni olyan „tudományos információs kombinát” szerepkörét tölti be, hogy miközben – bizonyos specializálódásokkal – általános tudományos nagykönyvtár, ugyanakkor az alap kutatások szakirodalmi tájékoztatásában az interdiszciplinaritást szinte a kezdetektől fogva gyakorolja. Integrált intézmény a tekintetben is, hogy nemcsak tematikailag, hanem szervezeti-
leg is felöleli a tájékoztatás valamennyi területét, úm. a könyvtárat, kéziratárat, a régi és ritka könyvek gyűjteményét, a levéltárat, mikrofilmtárat és a gépi adatbázisokat. Ekképpen egyike azon magyar kulturális-tudományos intézményeknek, amelyek az ország arculatának megjelenítéséhez és nemzetközi kapcsolataihoz is jelentős mértékben járulnak hozzá.

Beérkezett: 2001. IV. 12-én.

TMT-példányok ingyen!

A Tudományos és Műszaki Tájékoztatás régebbi évfolyamainak egyes számaiból (1976–1999-ig) megmaradt példányokat tud nyújtani a szerkesztőség, hogy előfizetőink esetleg hiányzó példányait pótolhassák, és így egyes köteteiket teljessé tehessék.

Az igényelt példányok a szerkesztőségben (OMIKK, Múzeum u. 17. félemelet 54.) vehetők át: hétfőn és csütörtökön 9–11 óráig. Érdeklődni a megjelölt időben telefonon (486-4175) lehet.

Ha tájékozódni vagy vásárolni akarsz,



KÖNYVKERESŐ

www.konyvkereso.hu